

Fransız Filozofu Kimdir? Kavramların Toplumsal Yaşamı (1880-1980)¹

Umut Yener Kara, Hacettepe Üniversitesi İLEF, e-posta: umutyener84@gmail.com

Yirminci yüzyıldan başlayarak Fransız felsefesi bilgi alanında özel bir yere sahip olmuştur. Pek çok Fransız filozof hem akademide hem de akademi dışında uluslararası yıldız mertebesine ulaşmış ve felsefeleri kadar kişilikleri, toplumsal ve siyasi angajmanları da ilgi odağı haline gelmiştir. Öyle ki “Fransız filozofu” denilen mitsel bir karakter tipi ortaya çıkmıştır: Bu zat Paris kafelerinin kapısını aşındırır, siyasi olarak “ilerici”dir, isyankârdır, aykırıdır, sanatla haşır neşirdir ve çağına aktif şekilde tanıklık eder.

Öte yandan, kapağının (Satre’ın bir graffitis) ve ana başlığının önerdiğinin aksine Jean-Louis Fabiani’nin *Fransız Düşünürü Kimdir?* adlı kitabı esasen bu mitleştirilmiş Fransız filozofu karakteri hakkında değildir. Bu yüzden filozofların yaşamları, kişilikleri ve toplumsal angajmanları hakkında yer yer biyografik bilgilerle karşılaşsak da, bunlar kitabın odağında bulunmazlar. Doğrusu, kitabın alt başlığı olan “Kavramların Toplumsal Yaşamı” kitabın içeriğini ana başlıktan daha iyi şekilde temsil etmektedir. Bunun anlamı kitabın Fransız filozoflarının yaşamlarından ziyade bu filozofların beslendiği düşünce gelenekleri ve felsefelerini icra ettikleri toplumsal, siyasi ve kurumsal arka plan hakkında olmasıdır. Aynı zamanda ikincil felsefe kaynaklarında görmeye alışık olduğumuz türden felsefi kuramlar hakkında ayrıntılı sunumları da burada bulamıyoruz. Kısacası karşımızda aslen biyografik ya da pedagojik bir felsefe tarihi değil, sosyolojik bir felsefe tarihi var. Bekleneceği gibi bu yaklaşımında Fabiani yalnız değil ve teşekkür bölümünde dile getirdiği gibi kendisi bilimsel bilgi sosyolojisinin [*sociology of scientific knowledge*] bir yan dalı olarak görülebilecek “felsefe sosyolojisi” diye bilinen görece yeni bir araştırma programını izlemektedir.

Felsefe sosyolojisi 1980’lerde ortaya çıkan ve Fabiani’nin hocası olan Pierre Bourdieu ve Randall Collins’in yapıtlarıyla (Bourdieu, 1991; Collins, 1998) örneklenen, adı yeni konan bir araştırma alanıdır.² Yapılan şey geleneksel felsefe tarihi yazım biçimlerine alternatif şekilde felsefi bilgi üretimini toplumsal, konumlandırılmış bir pratik olarak ele almaktır. Bunun anlamı araştırma ve tarih alanının felsefi düşüncelerle sınırlandırılmayıp, bu düşüncelerin üretimini ve dolaşımını olanaklı kılan toplumsal “aktörleri” kapsayacak şekilde genişletilmesidir. Fabiani bu metodolojik yönelim doğrultusunda amacını şöyle ortaya koyar: “Bu çalışma (...) felsefenin gerçek nesnelere yeniden ortaya çıkarmayı amaçlıyor: Derslikler, dost çevreleri, ders kitapları, kariyer yönetimi

açısından son derece önem taşıyan tren tarifeleri, iletişim ağları gibi” (s. 4). Bu alıntıdan anlaşılabilirliği gibi Fabiani'nin yaklaşımı Bruno Latour'un ve genel olarak Bilim Çalışmalarının (*Science Studies*) “sosyal dünyayı düz bir tepsi gibi gören” (Latour'dan aktaran Fabiani, 2013: 3) yaklaşımından etkilenmiştir. Diğer bir ifadeyle, Fabiani sosyal dünyayı alt, üst, iç ve dış gibi mekânsal benzetmelerden hareketle bölmez ve toplumun bir parçasına (ekonomi, siyaset, kültür vb.) belirleyici rol vermez. Burada sunulan tarihin “ne içi ne de dışı vardır” (s. 4); bir tarafa toplumsal etkenleri ve koşulları (dışarı) diğer tarafa ise felsefeyi (içerisi) koyup, sonrakini öncekiyle açıklamak mümkün değildir; çünkü felsefe zaten “bizatihi kendinden menkûl biçimde tümüyle toplumsal bir faaliyet”tir (s. 4). “Filozof asla tartışmaz” (Aktaran Fabiani; s. 7) diyen Deleuze ve Guattari'nin ya da seminerlerin “kolektif tekrarlamalardan” (Serres ve Latour, 1995: 37) ibaret olduğunu iddia eden Serres'in teşvik ettiği Nietzscheci yalnız filozof kültürüne rağmen, bu, doğruluğunu korumaktadır. Özellikle disiplinleşme ve profesyonelleşme sonrasında belirgin hale gelse de felsefecilerin her zaman içinde iş gördükleri bir “olanaklar alanı” (Bourdieu, 1991) ya da “dikkat uzamları” (Collins, 1998) vardır. Bazı yöntemler, pozisyonlar, kuramlar, okumalar ve figürler belli bir tarihsel anda diğerlerine göre daha fazla dikkat çeker, benimsenir, irdelenir ve tartışılır. Filozoflar böyle bir ufuk çerçevesinde düşüncelerini şekillendirir. Batı felsefesinin kurucusu sayılan Platon bile felsefesini zamanının irili ufaklı pek çok düşünce geleneğiyle ve figürle (Homerik gelenek, Sokrates, pre-Sokratikler, Sofistler vb.) iletişime geçerek ve tartışarak kurmuştur. Tabii ki bu düşünsel olanaklar alanı toplumsal dünyanın bir parçasıdır ve bazı düşünceler kamu nezdinde diğerlerinden daha fazla rağbet görür, bazı kitaplar daha fazla basılır, bazı geleneklere daha fazla finansal kaynak aktarılır, bazı görüşler siyasi olarak daha fazla desteklenir. İşte Fabiani, felsefenin parçası olduğu bu son derece karmaşık toplumsal alanı kapitalizm ve *zeitgeist* gibi “buldozer kavramlarla” (Corcuff'tan aktaran Illouz, 2008: 4) yerle bir etmeden aktarmaya çalışır.

Fabiani'nin felsefe tarihi yazımına yön veren bu metodolojik eğilimler, bekleneceği gibi onun alışıldık felsefe tarihi kitaplarında görmediğimiz konuları kendi tarihine dâhil etmesiyle sonuçlanmıştır. Kitap üç kısımdan oluşsa da genel olarak iki kısma ayrılabilir: Bir disiplin, bir meslek ya da bir pratik olarak felsefeye odaklanan birinci kısım ve Fransız filozoflarının düşünsel olanaklar alanını teşkil eden yerli ya da yabancı, felsefi ya da başka türden (bilimsel, sanatsal ve dinsel) düşünce geleneklerine yoğunlaşan ikinci ve üçüncü kısım.

Bir disiplin olarak felsefeden başlarsak, bilindiği üzere felsefe Fransız öğretim sisteminde istisnai bir yere sahiptir. Fransa'da lise bitirme sınavı olan bakaloryanın üç çeşidinden (edebi, sosyal-ekonomik, bilimsel) hepsinde felsefi

kompozisyon yer alır ve en yaygını olan edebi bakaloryanın ana gövdesini felsefe teşkil eder. Fabiani'nin aktardığı gibi bakalorya sınav dönemlerinde sorular haber bültenlerine konu olur ve ünlü entelektüeller yorum yapmaları için televizyon programlarına konuk edilir (s. 15). Yanı sıra, felsefe eğitimi lise son sınıfa yayılır ve notlandırmaya tâbi değildir; bu durum sembolik olarak felsefenin bilgi hiyerarşisinin hem en tepesinde hem de bu hiyerarşinin dışında olduğu izlenimine yol açar. Fabiani felsefenin bu konumunu “taçlandıran disiplin” metaforuyla betimler (s.16). Aslında Fransız filozofların isyankârlığına ve karşı-kültürel eğilimlerine dayandırılan aykırılıkları felsefenin Fransız öğretim sisteminde sahip olduğu bu prestijli ve istisnai konumla yakından ilişkilidir. Bu konum felsefeye belli bir “aykırılık marjı” (s.15) sağlar ve sadece Sartre, Foucault ve Deleuze gibi ünlü isimler değil, bilinmeyen pek çok felsefe öğretmeni ve üniversite hocası da aykırı giyim kuşamları ve davranışlarıyla bunu Fransız felsefesi için “paradigmatik hale getirmiştir” (s. 17). Deleuze’ün doktora tez jürisinde bulunan Alman meslektaşı onun kocaman delikli kot pantolonu ve görünen kırmızı slip külodu nedeniyle dumura uğramıştır; çünkü Deleuze’ün böyle davranarak “kendisinin sıradan bir ‘hoca’ olmadığını kendisine göstermeye çalıştığını anlayamamıştır” (s. 19).

Orta eğitim kurumu Fransız filozoflarının mesleki kariyerlerinde de önemli bir yere sahiptir. Fabiani'nin belirttiği gibi “Fransız felsefecilerinin formasyonu esas olarak, orta eğitimde ders vermeye hazırlıkla yakından ilişkilidir” (s. 24). Foucault gibi istisnalar dışında Fransız filozofların büyük kısmı mesleklerine lise öğretmeni olarak başlamışlar ve öğretmenlikle birlikte felsefi çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bu durum lise felsefe müfredatının görece güncel olmasını sağladığı gibi, filozoflara akademi dışına açılan “bir kamu vitrini” de sunmuştur (s. 33). Diğer yandan, Collins’in değindiği gibi bu mesleki eğitim süreci pek çok eleyici giriş ve yeterlilik sınavlarıyla dolu olduğundan ve Paris’teki *École Normale Supérieure* gibi bazı seçkin okullarda merkezleştikten, kültürel sermayesi en yüksek öğrencileri biraraya toplamakta ve aralarında “totemik” denilebilecek toplumsal grupların kurulmasını teşvik etmekteydi (1998: 776). Fransız filozofların arasında sıkça gördüğümüz kişisel tanışıklıklar bu durumla yakından ilişkilidir.

Felsefenin kurumsal, pedagojik ve mesleki boyutu ne kadar önemli olsa da hikâyenin sadece bir kısmıdır ve bu yüzden Fabiani'nin çalışmasının büyük bir bölümünü düşünce programları ve kavramsal güzergâhlar kaplar. Düşünceler alanının heretojenliği ve karmaşıklığı nedeniyle, felsefe tarihleri genelde, dillendirilmese de, bazı seçme, sınıflandırma ve düzenleme biçimlerine başvurur. Büyük isimler ya da genel akımlar (fenomenoloji, varoluşçuluk, yapısalcılık vb.) temelinde düzenlenmiş çalışmalar öğretici olsalar da felsefi

düşünceler alanını aşırı derecede basitleştirme tehlikesine sahiptirler. Fabiani bu durumun tamamen farkındadır ve farklı düzeylerde iş gören pek çok ayırım, sınıflandırma ve seçim ölçütünü tartışarak yerine göre kullanır. Fabiani böylece hem Fransız felsefesini birbiriyle bağlantısız kişisel doktrinlerin bir silsilesine indirgeyerek aşırı derecede heterojenleştirmekten hem de onu birkaç genel akım ya da döneme bölüp, dev epistemik birlikler kurarak aşırı derecede homojenleştirmekten kaçınmaya çalışır.

Fabiani'nin en fazla kullandığı kategoriler Foucault'nun özne ve kavram felsefesi diye adlandırdığı gelenekler ve Janicaud'un spiritüalist felsefe diye adlandırdığı akımdır. Fark edileceği üzere bunlar Fransız felsefesine yerel kategorilerdir ve Fransız felsefesinin izlediği eşsiz yörüngeleri yakalamaya çalışır. Örneğin Foucault'nun kavram felsefesi olarak adlandırdığı ve Bachelard, hocası Canguilhem ve örtük olarak kendisini yerleştirdiği gelenek, bilim felsefesi ya da bilim tarihi olarak bilinen alanlara yakın olsa da Fransa'da kendine özgü ve eşsiz yörüngeler izlemiştir. Anglo-Amerikan dünyada bilim felsefesi ve tarihi, fizik ve astronomi gibi matematiksel formalizasyon seviyesi en yüksek ve bilimler hiyerarşisinin en üstüne yerleştirilen alanlara odaklanırken, Canguilhem ve Foucault biyoloji, tıp ve psikoloji gibi yeryüzüne daha yakın, daha insani bilimlere yönelmişlerdir. Yine bu gelenekten gelen Michel Serres ise geleneksel bilim tarihi ve felsefesi yazım biçimlerini tamamen reddedip, son derece edebi ve aforizmatik bir üslup benimseyerek Anglo-Amerikan literatüre alışık okuyucuları şaşkınlığa düşürecek bir felsefe tarzı yaratmıştır.

Spiritüalist felsefe ise Fransa dışında pek benzeri olmayan bir düşünce programıdır ve "felsefi yönelimlerin en Fransız olarak görülebilir" (s. 109). En ünlü temsilcisi Henri Bergson olan bu düşünce geleneği, bilimsel ve rasyonel düşüncenin ötesinde bir deneyim felsefesi ve metafizik geliştirmeye yönelmiştir. Henri Bergson'un gözden düşüşü ve pozitivistimin yükselişiyle spiritüalist felsefe uzun zaman mazide kalmış bir felsefe yapma biçimi olarak görülmüştür. Ancak, kendi felsefesinde ona merkezî bir yer veren Deleuze'ün de aracılığıyla son zamanlarda Bergson'a ve bazı benzer spiritüalist eğilimlere sahip William James ve Alfred North Whitehead gibi isimlere akademik ilginin arttığı söylenebilir.

Jean-Louis Fabiani'nin kitabı birkaç bakımdan önemli. İlk olarak, sosyolojik felsefe tarihlerinin örnekleri sadece Türkiye'de değil yurt dışında da azdır ve bu anlamda literatüre önemli bir katkıdır. İkinci olarak, yukarıda değinmeye çalıştığım gibi Fabiani'nin yaklaşımı kuramsal ve metodolojik olarak epey nüanslı ve titizdir. Ancak, okuyucu için bu durum bazen zorlayıcı olabilmektedir; çünkü felsefe tarihi konusunda metodolojik ve kuramsal tartışmalar kısa değiniler biçiminde de olsa Fabiani'nin kitabının tamamına yayılmış durumdadır. Yani

Fabiani felsefe tarihi ve meta-felsefe tarihi arasında sık sık düzey değiştirir ve bu hareketlilik kitaba gc verse de bazen izlenmeyi zorlamaktadır.

Türkiye gibi Fransız felsefesiyle—büyük oranda sadece ithalat şeklinde olsa da—köklü ve yakın bir ilişkisi olan bir ülkede Fabiani'nin kitabının ilgi çekeceğini öngörmek zor değil. Bu ilgi karşılıksız da olmayacaktır; nk Fabiani konusunun hakkını fazlasıyla vermektedir. Kitap, 1880-1980 yılları arasında Fransız felsefesinin ayrıntılı ve kapsamlı bir tarihini anlattığı gibi toplumsal bir pratik olarak bilgi üretimi konusunda düşünmeye sevk edici kuramsal ve ampirik bir içeriğe de sahiptir. Fabiani nadiren tarihsel kapsamının dışına çıkıp günümüzde felsefenin içinde bulunduğu bilgisel manzaraya değinse de, kriz retoriğinin hkim olduğu niversite, beşeri ve sosyal bilimler tartışmaları için kitabının dolaylı yoldan güncel bir önemi vardır.

Bilgi retimi doğal olarak toplumun diğer alanlarında gerçekleşen dönüşümlerden ve değişimlerden yalıtılmış değildir. Yeni iletişim teknolojileri, niversite dışında gc kazanan farklı bilgi üretim mecraları (danışmanlıklar, popüler basın, “*think-tank*”ler, yaratıcı endstiriler, şirket laboratuvarları ve Ar-Ge bölümleri), üretim yeni teşkilatlanma biçimleri, yeni yayın kanalları ve benzerleri bilgi alanında büyük değişimlere neden olmaktadır. Bu dönüşümlere pozitif bilimler görece daha iyi uyum göstermiştir; rneğin Anglo-Amerikan dünyada pek çok önemli bilim insanı popüler yazım tekniklerini benimseyerek kitap piyasasına oldukça iyi eklemelenmişler ve bazıları kamu entelektüeli statüsüne erişmiştir (Noam Chomsky, Richard Dawkins, Daniel Dennett ve Sam Harris gibileri). Diğer yandan pozitif bilimlerin uygulamaya yönelik araçsal bilgi üretimine olan yatkınlığı onların medya ve endüstriyle kolay işbirlikleri kurmasını sağlamıştır.

Bütün bu dönüşümler beşeri ve sosyal bilimlerde müthiş bir otorite, özerklik ve gc kaybıyla sonuçlanmıştır. Öte yandan, bu kriz durumu pek yeni değildir ve örneğin felsefe kendi ölümünün teorisini yüz yılı aşkın bir süredir sık sık yapmıştır. Fransız felsefesi tarihi aslında bu krize verilen yanıtlar konusunda örnekler sunmaktadır. Zamanının neo-Kantci akademik felsefesine bir karşı çıkış niteliğinde olan varoluşculuk akımı gazete, dergi ve popüler kitap piyasası gibi nispeten yeni akademi dışı yayın kanallarını oldukça yoğun şekilde kullanmıştır; Hatta Sartre'ın bu konudaki mahareti nedeniyle Boscheti ona “entelektüel bir atılımcı” nitelemesini uygun görmüştür (Aktaran Fabiani: s. 210). Farklı bir örnek olarak Bergson'u, bildiğimiz anlamda ilk yıldız filozof yapan onun çağında hegemonik bir konumda olan mekanistik bilime karşı kamunun geliştirdiği karşı-duyarlılıklara seslenen bir felsefe geliştirmesiydi. Ancak, bunu çağının biliminde gerçekleşen son yenilikleri takip ederek ve pozitif bilimlerle yakın bir tanışıklık geliştirerek yapmıştı.

Günümüzde ise kamusal bilgi alanını teknokratlara, beslenme uzmanlarına ve kişisel gelişim gurularına kaptırmaktan şikâyetçi entelektüellerimiz sadece eleştirerek, suçlayarak ve kınayarak eski konumlarını kazanacaklarını düşünüyorlar. Pozitif bilim taraftarları kendi otoritelerini sağlamlaştırmak için beşeri ve sosyal bilimlere saldırdıklarında ise bu entelektüeller hemen mağduriyet ve ezilmişlik retoriğine başvuruyorlar. Örneğin Chomsky ve Žižek arasında gerçekleşen polemik okuyan her beşeri ve sosyal bilimcinin büyük ihtimal içi sızlamıştır. Chomsky Žižek'in bütün yapıtlarını "empty posturing" [boş poz verme] olarak tanımlamakla bir çırpıda kenara atarken hatta onların yapıt bile olmadığını iddia ederken, Žižek Chomsky'nin geçmişteki siyasi angajmanlarından, kıta felsefecilerinin ne kadar ezildiğinden ve kadrosuz olduğundan dem vurur. Burada hazin olan şey tartışmanın asimetrikliğidir; Žižek rakibinin bilimsel yapıtları konusunda yargı veremeyecek durumdadır. Diğer yandan polemik kaybetse de Bergson, zamanında fizik konusunda Einstein'la tartışmaya girebilecek bir bilgi düzeyine sahipti. Burada beşeri ve sosyal bilimcilerin Bergson'u taklit etmesi gerektiğinden ziyade, disiplin hareketliliğinin ve esnekliğinin sanıldığı kadar yeni, sadece neo-liberal ve kaçınılmaz bir şekilde olumsuz bir şey olmadığını söylemeye çalışıyorum. Isabelle Stengers'in (2011) Whitehead'den hareketle işaret ettiği gibi "ussallık soyutlama yetisinden ziyade, soyutlamalarımız konusunda ihtiyatlı olma becerisidir". Soyutlamalarımız, soyutlamasını yaptığımız şey hakkında düşünmemizi engelleyip, hayal gücünü boğmamalıdır. Soyutlamalar, olgular ya da genel anlamıyla bilgi, Whitehead'in sözleriyle "düşlerimize şairlik, amaçlarımıza mimarlık yaparak bizi canlandırmalıdır" (1967: 93). Beşeri ve sosyal bilimler kendilerini yenilemek istiyorlarsa düşlere, tehlikeli birleşimlere, öngörülemez deneylere, yeni pratiklere ve biraz da iyimserliğe ihtiyaç duymaktadır. Fabiani'nin sunduğu sosyolojik felsefe tarihinin bu konuda zengin bir malzeme oluşturduğunu düşünüyorum ve bu yüzden kitap sadece Fransız felsefesine ilgili okuyucuların değil bilginin sosyolojik boyutuyla ilgilenen herkesin dikkatine layıktır.

Sonnotlar

¹ Jean-Louis Fabiani, *Fransız Filozofu Kimdir? Kavramların Toplumsal Yaşamı (1880 – 1980)*. Çev. Alev Er. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013. 250 sayfa.

² Burada Hediegren ve Lundberg'den (2010) yararlanıyorum.

Kaynakça

Bourdieu P (1991). *The Political Ontology of Martin Heidegger*. Cambridge: Polity Press.

Collins R (1998). *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*. Cambridge: Harvard University Press.

Heidegren C-G ve Lundberg H (2010). Towards a Sociology of Philosophy. *Acta Sociologica*, 53: 1, 3-18.

Illouz E (2008). *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions and The Culture of Self-Help*. California: University of California Press.

Serres M ve Latour B (1995). *Michel Serres with Bruno Latour: Conversations on Science, Culture and Time*. Çev. R Lapidus, A.B.D.: University of Minnesota Press.

Stengers I (2011). "Another Science is Possible!" A Plea for Slow Science. http://threerottenpotatoes.files.wordpress.com/2011/06/stengers2011_pleaslowscience.pdf Son erişim tarihi, 15/03/2014

Whitehead A N (1967). *The Aims of Education and Other Essays*. New York: Free Press.